

Propozycja wprowadzenia przedmiotu nauczania: Medycyna tropikalna i pielęgniarstwo w medycynie tropikalnej na studiach II stopnia, kierunek pielęgniarstwo

The proposition of introducing the teaching subject: Tropical medicine and nursing in tropical medicine at master's degree studies in nursing

Katarzyna Van Damme-Ostapowicz¹, Elżbieta Krajewska-Kułak¹, Romuald Olszański², Wacław Nahorski³, Krzysztof Korzeniewski⁴

¹Zakład Zintegrowanej Opieki Medycznej, Uniwersytet Medyczny w Białymstoku

²Zakład Medycyny Morskiej, Wojskowy Instytut Medyczny, Gdynia

³Międzywydziałowy Instytut Medycyny Morskiej i Tropikalnej, Akademia Medyczna w Gdańsku

⁴Zakład Epidemiologii i Medycyny Tropikalnej, Wojskowy Instytut Medyczny, Gdynia

AUTOR DO KORESPONDENCJI:

Katarzyna Van Damme-Ostapowicz
Uniwersytet Medyczny w Białymstoku,
ul. M. Curie-Skłodowskiej 7a
15-096 Białystok

STRESZCZENIE

PROPOZYCJA WPROWADZENIA PRZEDMIOTU NAUCZANIA: MEDYCyna TROPIKALNA I PIELĘGNIARSTWO W MEDYCYNIE TROPIKALNEJ NA STUDIACH II STOPNIA, KIERUNEK PIELĘGNIARSTWO

Wprowadzenie. Na przestrzeni ostatnich lat, według aktualnych danych Światowej Organizacji Turystyki, rocznie ponad 150 mln podróżujących odwiedza kraje rozwijające się, w tym 52 mln Azję Południową i Oceanię, 31 mln Afrykę i ok. 37 mln Amerykę. W Polsce szacuje się, iż rocznie do pracy lub w celach turystycznych, do krajów tropikalnych wyjeżdża ponad milion. Polaków, a liczba ta wykazuje tendencję wzrostową.

Konsekwencją wzmożonego ruchu turystycznego, zawodowego, migracji ludności czy ruchów wojsk jest wzrost możliwości występowania chorób tropikalnych w innych regionach. Obecnie, z uwagi na postępujące w skali ogólnosiwiatowej ocieplenie klimatu (tzw. efekt cieplarniany), sytuacja epidemiologiczna dotycząca typowych chorób tropikalnych zmienia się. Na coraz to nowych obszarach, poza tą strefą, pojawiają się choroby specyficzne dla stref tropikalnych np. przypadki gorączki krwotocznej Chikungunya w północnych Włoszech, czy gorączki krwotocznej Denga na terenie Turcji.

Niestety w literaturze fachowej nie spotyka się doniesień zajmujących się problemem chorób tropikalnych w praktyce zawodowej pielęgniarstwa, a standardy nauczania studentów tych kierunków także nie przewidują poruszania tej tematyki.

Cel pracy. Wydaje się celowe, zweryfikowanie programów nauczania w zakresie medycyny tropikalnej na kierunku pielęgniarstwo, wprowadzenie w ramach szkoleń podyplomowych dla pielęgniarzek elementów związanych z tematyką chorób tropikalnych oraz skonstruowanie standardu edukacji pielęgniarzek w obszarze chorób tropikalnych.

Materiał i metodyka. Propozycję wprowadzenia do nauczania na studiach II stopnia na kierunku pielęgniarstwo przedmiotu: Medycyna tropikalna i pielęgniarstwo w medycynie tropikalnej opracowano na podstawie wyników badań własnych autorki, a także na podstawie literatury polskiej i zagranicznej.

Wyniki. Opracowano propozycję wprowadzenia do nauczania na studiach II stopnia na kierunku pielęgniarstwo przedmiotu: Medycyna tropikalna i pielęgniarstwo w medycynie tropikalnej.

Wnioski. Wydaje się celowe wprowadzenie do nauczania przedmiotu: Medycyna tropikalna i pielęgniarstwo w medycynie tropikalnej na studiach II stopnia na kierunku pielęgniarstwo.

Słowa kluczowe: choroby tropikalne, kierunek pielęgniarstwo, nauczanie

ABSTRACT

THE PROPOSITION OF INTRODUCING THE TEACHING SUBJECT: TROPICAL MEDICINE AND NURSING IN TROPICAL MEDICINE AT MASTER'S DEGREE STUDIES IN NURSING

In the recent years, according to the United Nations World Tourism Organization, more than 150 million travelers per annum have

visited developing countries, including 52 million people traveling to South Asia and Oceania, 31 million to Africa and approx. 37 million to America. It is estimated that in Poland, more than million Poles a year travel to tropical countries for work or tourism, and this number is growing.

The consequence of increased tourist or occupational traffic, population migration or deployment of military troops, is the increased risk of occurrence of tropical diseases in other regions. Currently, due to the warming of climate at a global scale (so-called greenhouse effect), epidemiological situation with regard to tropical diseases is changing. At more and more new areas, beyond that zone, diseases specific for tropical zones occur, e.g. Chikungunya fever in northern Italy or Dengue hemorrhagic fever (DHF) in Turkey.

Unfortunately, specialist publications do not contain references to the issue of tropical diseases in the professional practice of a nurse, and teaching standards for students in these academic fields do not provide for this subject.

Purpose. The teaching curricula in tropical medicine in nursing studies need to be verified, post-graduate studies for nurses should be introduced, as well as elements connected with tropical diseases, and the standard of education of nurses in the subject of tropical diseases should be developed.

Materials and methods. The proposition of introducing at master's degree studies in nursing the subject of: Tropical medicine and nursing in tropical medicine was developed based on the author's own research and based on Polish and foreign publications.

Results. The proposition has been developed of introducing at master's degree studies in nursing the subject of: Tropical medicine and nursing in tropical medicine.

Conclusions. It seems reasonable to introduce the subject of: Tropical medicine and nursing in tropical medicine to master's degree studies in nursing.

Key words: tropical diseases, nursing studies, education

WPROWADZENIE

Na przestrzeni ostatnich lat, według aktualnych danych Światowej Organizacji Turystyki, rocznie ponad 150 mln podróżujących odwiedza kraje rozwijające się, w tym 52 mln Azję Południową i Oceanię, 31 mln Afrykę i ok. 37 mln Amerykę [1, 2].

Konsekwencją wzmożonego ruchu turystycznego, zawodowego, migracji ludności czy ruchów wojsk (konflikty i wojny w krajach strefy zwrotnikowej, a szczególnie Afryki i Bliskiego Wschodu) jest wzrost możliwości występowania chorób tropikalnych w innych regionach [3]. W ostatnich latach obserwowane jest ujemne nasilenie lokalnych konfliktów zbrojnych na kontynencie azjatyckim, zwłaszcza na Bliskim i Środkowym Wschodzie. Interwencje organizacji międzynarodowych prowadzą do powstawania kolejnych misji pokojowych. W skład kontyngentów wojskowych ONZ i NATO coraz częściej wchodzi Polacy. Ponieważ tereny tropiku i subtropiku, gdzie udają się nasi żołnierze i pracownicy cywilni, są odmienne środowisko, istnieje konieczność stałego informowania osób wyjeżdżających o zagrożeniach zdrowotnych występujących w określonych rejonach świata [4].

W Polsce szacuje się, iż rocznie do pracy lub w celach turystycznych, do krajów tropikalnych wyjeżdża ponad milion. Polaków, a liczba ta wykazuje tendencję wzrostową [1].

Przy obecnej globalizacji, zanikaniu granic i mobilności populacji, trudno oczekiwać, że problem chorób zakaźnych ograniczy się do jednego kraju. Już w maju 2001r. na Światowym Zgromadzeniu Zdrowia przyjęto rezolucję *Global Health Security: epidemic alert and response*, w której podkreślono związek pomiędzy globalizacją handlu i podróży, a wzrostem zagrożenia chorobami zakaźnymi [5]. Problem ten dotyczy także tzw. chorób tropikalnych, do których zalicza się schorzenia zakaźne i pasożytnicze, zasadniczo nie obserwowane w innych strefach klimatycznych poza strefą tropikalną, a spotykane najczęściej na terenach położonych między zwrotnikami [3]. Ich występo-

wanie, ograniczone do tej strefy, wiąże się ze specyficznymi warunkami klimatycznymi, w tym m.in. z wysoką temperaturą powietrza, wilgotnością, możliwością mnożenia się i przeżycia licznych przenosicieli, np. komarów [3]. Obecnie, z uwagi na postępujące w skali ogólnosiwiatowej ocieplenie klimatu (tzw. efekt cieplarniany), sytuacja epidemiologiczna dotycząca typowych chorób tropikalnych zmienia się. Na coraz to nowych obszarach, poza tą strefą, pojawiają się choroby specyficzne dla stref tropikalnych np. przypadki gorączki krwotocznej Chikungunya w północnych Włoszech, czy gorączki krwotocznej Denga na terenie Turcji [3].

Podróż do krajów strefy tropikalnej, powinna być starannie rozważona i zaplanowana, a zalecenia profilaktyczne winny uwzględniać: informacje o regionie czy środowisku, w jakim będzie się przebywać, warunkach klimatycznych i pogodowych w danej porze roku, charakterze i długości pobytu, warunkach pobytu (hotel, bungalów, namiot, dostęp do bieżącej czy czystej wody itd.), wieku osoby podróżującej i współistniejących chorób oraz możliwych zagrożeń lokalnych, które często trudno przewidzieć. Konieczne jest posiadanie odpowiedniej odzieży i obuwia zabezpieczającego przed przegrzaniem, czy zimnem, a także przed ugryzieniem, czy ukłuciem przez niebezpieczne owady (szczególnie komary), pluskwiaki, pajęczaki czy zwierzęta wyższe [3, 6, 7, 8].

Niestety decyzję o wyjazdach do odległych krajów podejmowane są często pod wpływem reklam, ofert *last minute*, z reguły bez należytego przygotowania medycznego i znajomości lokalnych zagrożeń zdrowotnych. Podejmują ją osoby starsze, cierpiące na przewlekłe schorzenia układu oddechowego, układu krążenia, kobiety w ciąży, rodzące z małymi dziećmi.

Pomijając niedogodności i zagrożenia zdrowotne związane z długotrwałą podróżą, wyjazdy do wielu krajów wiążą się ze zwiększonym ryzykiem zachorowania na choroby zakaźne [9].

Badania Castelli i wsp. wykazały, iż więcej niż 70. mln. ludzi z krajów uprzemysłowionych przekracza granice

krajów tropikalnych [10]. Więcej niż 50% z nich cierpi na różnego rodzaju infekcje, począwszy od łagodnej biegunki, do ciężkich postaci malarii [10]. Prace innych autorów potwierdziły wyraźną korelację pomiędzy zwiększoną zachorowalnością na choroby pasożytnicze w strefie klimatu gorącego, a lekceważeniem podstawowych zasad higieny i profilaktyki mającej na celu ograniczenie ryzyka zachorowania. Wykazały także, iż wśród chorób tropikalnych dominują choroby pasożytnicze, a zgony z ich powodu ocenia się na około 2,5 do 3 mln przypadków rocznie [4]. Niestety poziom wiedzy wyjeżdżających na temat zagrożeń w krajach tropikalnych jest bardzo niski.

Badania własne dotyczące oceny poziomu wiedzy pielęgniarek w województwie podlaskim z zakresu chorób zakaźnych i medycyny tropikalnej, wykazały, iż ponad 60% pielęgniarek oceniło swoją wiedzę na temat chorób tropikalnych negatywnie [11].

Ponad połowa pielęgniarek (52%) uważała, że należy dokształcać się w zakresie medycyny tropikalnej, a zdecydowana większość pielęgniarek (58%) deklarowała chęć uczestnictwa w kursie dokształcającym. Znikoma część respondentów (10%) prowadziła edukację pacjentów na tematy związane z medycyną tropikalną, a według 59% respondentów, pielęgniarka epidemiologiczna powinna edukować pacjenta w zakresie medycyny tropikalnej. Większość osób (59%) nie umiała zaproponować żadnego zagadnienia, które warto uwzględnić w szkoleniu dla ludzi zdrowych, z zakresu medycyny tropikalnej. Najczęściej pojawiała się kwestia profilaktyki, proponowana przez 18% badanej grupy pielęgniarek.

Niepokojący był również fakt, iż dominującym źródłem z którego respondenci (68%) czerpały wiedzę na temat medycyny tropikalnej, był Internet [11]. Pielęgniarki oraz studenci pielęgniarstwa chcą edukować chorych pragną poszerzać swoją dotychczasową wiedzę na temat chorób tropikalnych, co wykazały przeprowadzone badania własne w województwie podlaskim [11].

Powyżej przytaczane fakty, jak i wyniki badań własnych wyraźnie pokazują, iż pojawiają się coraz częściej specyficzne problemy medyczne, związane z pobytem w odmiennych warunkach klimatycznych i sanitarno-epidemiologicznych, a to powoduje zwiększoną zapadalność na importowane jednostki chorobowe. Fakt ten przekłada się na konieczność zwracania większej uwagi na problemy dotyczące podróży, dokładniejsze przeprowadzanie diagnozy pielęgniarskiej mogące niejednokrotnie przybliżyć rozpoznanie, nie tylko w praktyce lekarskiej, ale także pielęgniarskiej i położniczej [11].

Niestety w literaturze fachowej nie spotyka się doniesień zajmujących się problemem chorób tropikalnych w praktyce zawodowej pielęgniarki, a standardy nauczania studentów tych kierunków także nie przewidują poruszania tej tematyki.

W związku z powyższym celowe wydaje się prowadzenie prac pozwalających na ocenę poziomu wiedzy pielęgniarek z zakresu medycyny tropikalnej.

Szczegółowe standardy kształcenia na kierunku pielęgniarstwo (treści kształcenia i obciążenia godzinowe) określa rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 12 lipca 2007 roku w sprawie standar-

dów kształcenia dla poszczególnych kierunków oraz poziomów kształcenia, a także trybu tworzenia i warunków, jakie musi spełniać uczelnia, by prowadzić studia międzykierunkowe oraz makrokierunki (Dz. U. Nr 164, poz. 1166) [12,13].

Standardy powyższe dokładnie precyzują wymogi programowe, jakie musi realizować Uczelnia kształcąca pielęgniarki oraz charakteryzują sylwetkę absolwenta studiów I i II stopnia.

■ CEL PRACY

Wydaje się celowe, zweryfikowanie programów nauczania w zakresie medycyny tropikalnej na kierunku pielęgniarstwo, wprowadzenie szkoleń podyplomowych dla pielęgniarek elementów związanych z tematyką chorób tropikalnych oraz skonstruowanie standardu edukacji pielęgniarek na temat chorób tropikalnych.

W naszym odczuciu na studiach II stopnia, na kierunkach pielęgniarstwo i położnictwo, powinien zostać wprowadzony przedmiot o nazwie: Medycyna tropikalna i pielęgniarstwo w medycynie tropikalnej.

Poniżej przedstawiamy propozycję programu nauczania tego przedmiotu.

PRZEDMIOT KIERUNKOWY

I. Medycyna tropikalna i pielęgniarstwo w medycynie tropikalnej

Liczba godzin: 45 godzin, (wykłady, seminaria, ćwiczenia)

Cele i zadania dydaktyczno-wychowawcze przedmiotu:

- Przekazanie studentom wiedzy z zakresu:
 - działu pielęgniarki w diagnostyce i terapii chorób tropikalnych
 - pielęgowania chorych w schorzeniach tropikalnych
 - etiologii, patogenezы i obrazu klinicznego chorób tropikalnych
 - zagrożeń zdrowotnych współczesnego społeczeństwa świata
 - umiejętności opieki nad chorymi zakaźnymi i zaraźliwymi z zastosowaniem właściwej segregacji chorych, zapobiegającej rozprzestrzenianiu się chorób
 - umiejętności ochrony własnego zdrowia i życia w sytuacjach pracy zawodowej i życia osobistego
 - programów i projektów zdrowotnych WHO

TREŚCI NAUCZANIA:

Tematy wykładów:

- Wykład wprowadzający. Sytuacja zdrowotna w świecie. Wybrane zagadnienia ze Zdrowia Publicznego.
- Choroby tropikalne importowane do Polski.
- Programy WHO: IMCI, Millennium Development Goals, IMPAC.
- Szczepienia ochronne wymagane i zalecane w krajach tropikalnych.
- Przygotowania do wyjazdu do krajów tropikalnych
- Wpływ wysokiej temperatury na organizm człowieka. Aklimatyzacja człowieka i związane z nią problemy.
- Essentials drugs. Zarządzanie lekami. „The cold chain”(Zasady przechowywania leków w tropiku). Free

Basic guide to leadership and Supervision (w tropiku).

9. Kontrola wektorów/nad wektorami.
10. Kontrola i profilaktyka zakażeń.
11. Transfuzja krwi w tropiku.
12. Choroby tropikalne: malaria, śpiączka afrykańska, Choroba Chagasa, leishmanioza, ameboza, giardiasis, cholera, biegunka w tropiku, Arbovirus infection, rabies, poliomyelitis, gruźlica, lepra, schorzenia skórne: buruli ulcer, ulcus tropicum, keloidy, pchły, tungiasis (tunga penetrans), phtirus pubis, roztocza, kleszcze, myiasis, cordolymia anthropophaga, dermatobia hominis, pluskwy; Treponematozy: lues, Bejel, Framboesia tropica, Pinta; Boreliozy: reccurente koorts, choroba Lyme, Borrelia vincenti; Leptospiroza, dżuma, tetanus, tyfus, Rickettsiosis, Bartonelloza, Anthrax, Brucelloza, Infekcje wywołane przez robaki: Ascaris Lumbricoides, Trichuris Trichuria, Negator americanus, Ankylostoma duodenale, Strongyloides Stercoralis, Enterobius Vermicularis, Capillaria Philippiensis, Trichinella Spiralis, Taeniasis- Cysticercosis, Echinococcosis, Paragonimus Westerni, Clonorchis, Opisthorchis, Fasciola hepatica, Fasciola Gigantica; Schistosomiasis; Filariozy: Wuchereria bancrofti, Brugia malayi, Brugia timori, Loa loa-Loase, Onchocerca volvulus-Onchocercosis, Mansonella streptocerca, Dracunculosis; schorzenia wywołane ugryzieniem węża; Sikkcel anemia.
13. HIV oraz inne choroby przenoszone drogą płciową.
14. Problemy neurologiczne w tropiku.
15. Problemy dermatologiczne w tropiku.
16. Problemy pediatryczne w tropiku.
17. Niebezpieczne i trujące zwierzęta świata.
18. Pomoc humanitarna w świecie.
19. Organizacja obozów dla uchodźców.
20. Wybrane zagadnienia z położnictwa.

Ćwiczenia:

1. Zajęcia w laboratorium:
 - Gruźlica – diagnostyka laboratoryjna
 - Podstawy hematologii w tropiku
 - Grupy krwi i transfuzja krwi w tropiku
 - Helminy (robaki pasożytnicze):
 - Trematoda/przywry: Schistosoma Mansoni, Shistosoma Haematobium,
 - Fasciola Hepatica.
 - Cestoda/tasiemce: Taenia Saginata, Taenia Solium, Hymenolepis Nana
 - Nematoda/Nicienie: Ascaris Lumbricoides, Enterobius Vermicularis, Trichuris
 - Trichiura, Strongyloides Stercoralis, Ancylostoma Duodenale, Necator
 - Americanus, Onchocerca Volvulus, Loa Loa, Wuchereria Bancrofti,
 - Mansonella Perstans
 - Protozoa (pierwotniaki):
 - Ameby/pełzaki: Entamoeba Histolytica, Entamoeba Dispar, Entamoeba Coli
 - Flagellata/Wiciowce: Giardia Lamblia, Pentatrichomonas Hominis,

- Trichomonas Vaginalis, Trypanosoma Brucei Gambiense, Trypanosoma
 - Brucei Rhodesiense, Trypanosoma Cruzi, Trypanosoma Rangeli.
 - Sporozoa (zarodnikowce): Plasmodium Falciparum, Plasmodium Vivax,
 - Plasmodium Ovale, Plasmodium Malariae
 - Grzyby i bakterie: Borrelia spp.
 - Techniki diagnostyczne w parazytologii
 - Reagenty, roztwory buforowe
2. Zajęcia w oddziałach chorób zakaźnych
 - Poznanie specyfiki oddziału chorób zakaźnych
 - Poznanie wskazań do poszczególnych badań diagnostycznych
 - Wady i zalety poszczególnych metod diagnostycznych
 - Udział pielęgniarki w działaniach diagnostycznych i leczniczych w oddziale chorób zakaźnych
 - Sposoby przygotowania pacjentów do badań diagnostycznych
 - Rola pielęgniarki w opiece nad pacjentem chorym zakaźnie

Wyniki nauczania przedmiotu:

Student powinien:

- znać i rozumieć podstawowe pojęcia z zakresu medycyny tropikalnej
- posiadać podstawową wiedzę na temat etiologii, patogenez i obrazu klinicznego chorób tropikalnych
- posiadać podstawową wiedzę na temat udziału pielęgniarki w diagnostyce i terapii chorób tropikalnych
- posiadać podstawową wiedzę na temat pielęgnowania chorego w schorzeniach tropikalnych
- posiadać wiedzę o zagrożeniach zdrowotnych współczesnego społeczeństwa świata oraz znać sytuację zdrowotną w świecie
- mieć wykształcone umiejętności opieki nad chorymi zakaźnymi i zaraźliwymi z zastosowaniem właściwej segregacji chorych, zapobiegającej rozprzestrzenianiu się chorób
- posiadać wiedzę na temat programów i projektów zdrowotnych WHO

Warunki zaliczenia przedmiotu: egzamin

Literatura do przedmiotu

Literatura podstawowa:

1. Olszański R, Morawiec B, Dąbrowiecki Z, Korzeniewski K: Zarys medycyny tropikalnej, Wojskowy Instytut Medyczny, Zakład Medycyny Tropikalnej, Gdynia 2007
2. Prokopowicz D: Medycyna podróży, Przegląd Epidemiologiczny, 2003;57:335-9
3. Prokopowicz D: Zakażenia - obraz kliniczny, rozpoznanie, leczenie, Ekonomia i Środowisko, Białystok 2004
4. Prokopowicz D: Zagrożenia oportunistyczne, Ekonomia i Środowisko, Białystok 2005
5. Jethon Z, Grzybkowski A: Medycyna zapobiegawcza i środowiskowa, Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa 2000,

6. Jabłoński L, Karwat I.D: Podstawy epidemiologii ogólnej, epidemiologia chorób zakaźnych, Czelej, Lublin 2002
7. Jędrzejewska B. Epidemiologia chorób zakaźnych na świecie. [w:] Jabłoński L, Karwat ID. Podstawy epidemiologii ogólnej, epidemiologia chorób zakaźnych. Lublin: Wyd. Czelej; 2002. 381-400.
8. Bartusek M, Wylęgała E: Wybrane aspekty pielęgniarstwa epidemiologicznego, Śląska Akademia Medyczna, Katowice 2006
9. Dziubek Z: Choroby zakaźne i pasożytnicze Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa 2003
10. Buczek A: Choroby pasożytnicze - epidemiologia, diagnostyka, objawy, Lublin 2005
11. Pawłowski Z.S, Stefaniak J: Parazytologia kliniczna w ujęciu wielodyscyplinarnym, Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa 2004
12. Nitsch-Osuch A, Wardyn K.A, Choroszy-Król T: Zakażenia wywołane patogenami atypowymi w praktyce lekarskiej, Górnicki Wydawnictwo Medyczne, Wrocław 2007
13. Bober-Gheek B, Fleischer M: Podstawy pielęgniarstwa epidemiologicznego, Urban & Partner, Wrocław 2006
14. Stefaniak J. Biegunka podróżnych- profilaktyka i leczenie. Med. Dypł. 2007; 16: 51-5.
15. Pawłowski Z. Zasady profilaktyki przy wyjeździe do strefy tropikalnej. [w:] Dziubak Z. red. Choroby zakaźne i pasożytnicze. Warszawa: PZWL; 2003. 523-7.

Literatura uzupełniająca:

1. Simon K. Współczesne zagrożenia epidemiologiczne w chorobach zakaźnych-postępy diagnostyczne i terapeutyczne. Przew. Lek. 2007; 2: 210-15.
2. Morawiec B, Jerzemowski J, Olszański R. Szczepienia ochronne. [w:] Olszański R, Morawiec B, Dąbrowiecki Z, Korzeniewski K, red. Zarys Medycyny Tropikalnej. Gdynia: Wyd. ZMMiT WIM; 2006.s. 51-63.
3. Morawiec B. Malaria. [w:] Olszański R, Morawiec B, Dąbrowiecki Z, Korzeniewski K, red. Zarys Medycyny Tropikalnej. Gdynia: Wyd. ZMMiT WIM; 2006.s.111-20.
4. Marzec-Bugusławska A. Zanim wybierzesz się w podróż... pomyśl o zdrowiu. Poradnik. Poznań: Wyd. Poznańskie; 2002.s.1-26.
5. Wroczyńska A, Kuna A. Podróże i zdrowie. Kraków: Wyd. Bezdroża; 2006.
6. Dąbrowiecki Z. Geografia chorób zakaźnych. [w:] Olszański R, Morawiec B, Dąbrowiecki Z, Korzeniewski K. red. Zarys Medycyny Tropikalnej. Gdynia: Wyd. ZMMiT WIM; 2006.s. 27-49.
7. Büscher P. Medical Protozoology. Antwerpen: Instituut voor Tropische Geneeskunde; 2006.27-34.
8. Büscher P. Medical Protozoology. Principals of Serological Diagnosis. Antwerpen: Instituut voor Tropische Geneeskunde; 2008.
9. Van Geertruyden JP. Infectious diseases. Antwerp: Institute of Tropical Medicine; 2008.

10. Van Geertruyden J.P. Emergency Assistance in acute crisis. Antwerp: Institute of Tropical Medicine; 2006.
11. Ferir MC. Dealing with an outbreak. Antwerp: Médecins Sans Frontières; 2008.

WNIOSKI

Wydaje się celowe wprowadzenie nauczania przedmiotu: Medycyna tropikalna i pielęgniarstwo w medycynie tropikalnej na studiach II stopnia na kierunku pielęgniarstwo.

PIŚMIENNICTWO

1. Paul M, Stefaniak J, Waśniowski A. Tropikalne choroby skóry u pacjentów podróżujących do Afryki Równikowej i Azji. Post. Dermatol. Alergol. 2007; 24: 16-25.
2. Waśniowski A, Rehlis N. Tropikalne muszycy skóry u pacjentów powracających z krajów o odmiennych warunkach klimatycznych - opisy przypadków. Post. Dermatol. Alergol. 2006; 23: 116-23.
3. Simon K, Wczesne wykrywanie i leczenie oraz profilaktyka chorób tropikalnych. Przew. Lek. 2008; 1: 250-4.
4. Buczyński A, Korzeniewski K, Bzdęga I, Jerominko A. Analiza epidemiologiczna występowania chorób pasożytniczych u osób leczonych w szpitalu tymczasowych sił zbrojnych ONZ w Libanie w latach 1993 - 2000. Przegl. Epidemiol. 2004, 58, 303-312
5. Łyson S.W kierunku zapewnienia globalnego bezpieczeństwa zdrowotnego - 60. Światowe Zgromadzenie Zdrowia. Zdr. Publ. 2007; 117: 495-500.
6. Kacprzak E. Zagrożenia związane z podróżami do krajów tropikalnych. Kosmos. 2005; 54: 115-122.
7. Zaborowski P. Zagrożenia chorobami tropikalnymi innymi niż malaria u podróżujących. Med. Dypł. 2007; 16: 56-61, 72.
8. Kozłowski A. Szczepienia obowiązujące i zalecane - profilaktyka przed wyjazdem do tropiku i po powrocie. Zakażenia 2006; 6:129-130, 132-134, 136.
9. Van Damme-Ostapowicz K, Krajewska-Kułak E, Olszański R, Nahorski W, Łukaszcuk C, Jankowiak B, Rolka H, Baranowska A, Lewko J, Sierakowska M, Krajewska K, Kowalczyk K, Klimaszewska K, Szyszko-Perłowska A, Kondzior D: Ocena poziomu wiedzy pielęgniarek w województwie podlaskim z zakresu chorób zakaźnych i medycyny tropikalnej. Mikologia Lekarska 2009,16(3): 155-158.
10. Castelli F, Capone S, Pedruzzi B, Matteelli A. Antimicrobial prevention and therapy for travelers' infection. Expert Rev. Anti. Infect. Ther. 2007; 5: 1031-48.
11. Van Damme-Ostapowicz K, Krajewska-Kułak E, Olszański R, Nahorski W, Korzeniewski K, Jankowiak B, Łukaszcuk C, Rolka H, Baranowska A, Bielek A, Lewko J, Sierakowska M, Krajewska K, Kowalczyk K, Klimaszewska K, Szyszko-Perłowska A, Kowalewska B, Kondzior D: Standard edukacji pielęgniarskiej wobec pacjentów z zakresu medycyny tropikalnej. Pielęgniarstwo XXI wieku 2009, 3(28): 59.
12. Wrońska I, Daniluk J, Ksykiewicz AD, Zarzycka D, Ślusarska B, Sadurska A. Plan i program nauczania na magisterskich studiach pielęgniarskich. Lublin: PWZN „Print 6” Sp. z o.o.; 2003.
13. Blak-Kaletka A. Międzynarodowe standardy kształcenia i kwalifikacji zawodowych pielęgniarek i położnych w Unii Europejskiej. [w:] Wrońska I, Krajewska - Kułak E, red. Wybrane zagadnienia z pielęgniarstwa europejskiego. Lublin: Czelej; 2007.s.63-82.

Praca przyjęta do druku: 13.07.2009

Praca zaakceptowana do druku: 10.03.2010